

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΚΟ ΗΘΟΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ. ΠΡΟΣ ΕΝΑΝ ΑΛΛΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙ- ΒΑΛΛΟΝ

Τα παρακάτω κείμενα αποτελούν αποσπάσματα από τη Διπλωματική Εργασία του ΙΩΑΝΝΗ Γ. ΖΑΧΑΡΑΚΗ, την οποία κατέθεσε στο Ε.Α.Π. Πάτρας, Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία με θέμα: «*Το ήθος της Ευχαριστίας και ο σύγχρονος άνθρωπος. Θεολογικές προσεγγίσεις στη σχέση ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος*». Στα εν λόγω κείμενα έγιναν ορισμένες αναγκαίες προσαρμογές στις υποσημειώσεις, ώστε να διαβάζονται ευκολότερα από τους αναγνώστες.

Η Θεία Λειτουργία ως η κατεξοχήν ευχαριστιακή πράξη αναφοράς και δοξολογίας του ανθρώπου στον Θεό

Η Θεία Λειτουργία στην ορθόδοξη Παράδοση είναι η κατεξοχήν ευχαριστιακή πράξη αναφοράς του κόσμου και της ζωής στον Θεό, η οποία καταφάσκει την ύλη και γενικότερα τον υλικό κόσμο. Ο υλικός κόσμος για τη Θεία Λειτουργία δεν είναι ένα απρόσωπο και αδιάφορο αντικείμενο, ο οποίος αντλεί την ύπαρξή του από τον εαυτό του. Ο υλικός κόσμος αποτελεί μαζί με τον άνθρωπο δημιουργία του άκτιστου και υπερβατικού Θεού μέσω του Υιού και Λόγου του Θεού και φανερώνει σε κάθε πτυχή του τη θεία παρέμβαση καθώς και την προσωπική αγάπη και ελευθερία του Δημιουργού του: «*πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν*» (Ιω. 1,3). Ο άνθρωπος μέσα στη Θεία Λειτουργία προσλαμβάνει την ύλη, όχι για να την οικειοποιηθεί και να τη χρησιμοποιήσει αποκλειστικά για την ικανοποίηση της ατομικής του επιβίωσης και απληστίας, αλλά για να την αναφέρει ευχαριστιακά και δοξολογικά στον Τριαδικό Θεό. «*Μετά δέ τό ἐμπλησθῆναι οὕτως εὐχαριστήσατε· Εὐχαριστοῦμέν σοι, Πάτερ ἄγιε, ὑπέρ τοῦ ἁγίου ὀνόματός σου, οὗ κατεσκήνωσας ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, καί ὑπέρ τῆς γνώσεως καί πίστεως καί ἀθανασίας, ἧς ἐγνώρισας ἡμῖν διὰ Ἰησοῦ τοῦ παιδός σου· σοί ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας*» (Διδαχή των δώδεκα Αποστόλων, 10,1-2, ΕΠΕ, 1.22). Η ευχαριστιακή αυτή κίνηση, η οποία βρίσκεται στον αντίποδα της στάσης του πρώτου ανθρώπου, αλλά και του σημερινού «οικοφάγου» δυτικού πολιτισμού, σημαίνει αναγνώριση εκ μέρους του ανθρώπου ότι ο υλικός κόσμος δεν είναι ένα ουδέτερο αντικείμενο προς κτήση και κατάκτηση, προς χρήση και κατάχρηση. Αντίθετα, μέσα από την Ευχαριστία λογίζεται ως δώρο και ευλογία της αγάπης του Θεού προς τον άνθρωπο, το οποίο δώρο ο άνθρωπος καλείται να επιστρέψει ευχαριστιακά και δοξολογικά στον Θεό του, για να συνεχίσει ο Τριαδικός Θεός να απαντά με μεγαλύτερη αγάπη και ευλογία. «*Γιατί*

ο άνθρωπος που είναι ευγνώμων (ευχάριστος) προς τον Δημιουργό του είναι δοχείο της αγαθότητας και όργανο της δοξολογίας Του» (Γρηγόριος, Ιερομ., 1987, σ. 267).

Ο άνθρωπος, αναγνωρίζοντας ότι η υλική δημιουργία είναι ένα πολύτιμο δώρο και μια ευλογία του Τριαδικού Θεού προς αυτόν, απαντά στον Θεό με μια δική του πράξη αγάπης και ευγνωμοσύνης, που είναι η Ευχαριστία. «(...) *εὐχαριστία καλεῖται, ὅτι πολλῶν ἐστὶν ἐνεργημάτων ἀνάμνησις καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐνδείκνυται*» (Ι. Χρυσόστομος, Ομιλία ΚΕ' 3,20, ΕΠΕ, 10.158). Ο άνθρωπος προσλαμβάνει και μεταφέρει στη Θεία Λειτουργία τον υλικό κόσμο, δηλαδή τον άρτο, τον οίνο και το έλαιο, ως τα πιο αντιπροσωπευτικά δώρα της υλικής δημιουργίας. «Οι πιστοί δεν πηγαίνουν μόνοι στην Εκκλησία, αλλά συνοδεύονται από τα δώρα της δημιουργίας, τον άρτο, τον οίνο και το έλαιο» (Ζηζιούλας, 1998, σ. 22). Κατά παρόμοιο τρόπο και ο Ιησούς Χριστός προσέλαβε το ανθρώπινο σώμα, την κοινή σάρκα του κόσμου και του ανθρώπου για να την καταστήσει μ' αυτόν τον τρόπο πολύτιμη και μοναδική. «*Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας*» (Ιω. 1,14). Συγχρόνως, ο κάθε άνθρωπος φέρνει μαζί του σ' αυτή την κορυφαία πράξη ενότητας και συμφιλίωσης ολόκληρη την ύπαρξή του, την οποία και αυτή προσλαμβάνει η Εκκλησία, μαζί με τις καθημερινές ανάγκες και αγωνίες του. «*Κάθε πιστός που πηγαίνει στη Λειτουργία, φέρνει μαζί του – και το εννοούμε αυτό πολύ ρεαλιστικά – τον κόσμο*» (Ζηζιούλας, 1998, σ. 20). Οι χριστιανοί, όπως συνηθίζονταν από τις πρώτες ευχαριστιακές συνάξεις, δεν πηγαίνουν μόνοι τους στην Εκκλησία, αλλά μεταφέρουν με ξεχωριστό σεβασμό και ευλάβεια τα δώρα της δημιουργίας για να τα παραδώσουν στον προεστώτα της Θείας Ευχαριστίας, δηλαδή στον Επίσκοπο (Ζηζιούλας, 2004, σ. 25-47), ο οποίος στη συνέχεια έρχεται να τα «αναφέρει» ευχαριστιακά και δοξολογικά στον Τριαδικό Θεό.

Οι χριστιανοί στην Ευχαριστία φέρνουν επιπλέον μαζί τους τις καθημερινές ανάγκες, τις επιθυμίες, τις αγωνίες, τις χαρές, τις λύπες, για να μπορέσουν και αυτά να «πληρωθούν» από τις ευεργεσίες και τις δωρεές του Τριαδικού Θεού. Πρόκειται για το «μεγάλο σκάνδαλο» των «ευσεβών» ανθρώπων, οι οποίοι εσφαλμένα μέσα στην Παράδοση της χριστιανικής Εκκλησίας θεωρούν την Ευχαριστία ως μέσο ικανοποίησης της ατομικής τους αυτοτέλειας και επιβίωσης, ανεξάρτητα από τον άλλο άνθρωπο και την υπόλοιπη κτιστή δημιουργία (Ζηζιούλας, 1998, σ. 22). Η αποψίλωση, ιδιαίτερα, της Ευχαριστίας από την κοσμολογική διάστασή της συσκοτίσθηκε στο δυτικό χριστιανικό κόσμο με αποτέλεσμα τα μυστήρια της Εκκλησίας, αλλά και η ίδια η Ευχαριστία να θεωρούνται αγιαστικές πράξεις, οι οποίες αφορούν μόνο τον άνθρωπο και όχι την υπόλοιπη κτίση. Οι πιστοί, λοιπόν, σ' αυτή την ευχαριστιακή συνάντηση και κοινωνία με τον Ιησού Χριστό, ο οποίος είναι η κεφαλή του σώματος της Εκκλησίας, παρα-

καλούν τον Τριαδικό Θεό για την ακεραιότητα και τη σωτηρία ολόκληρης της υλικής δημιουργίας. Παρακαλούν τον Θεό για τις βιοτικές ανάγκες όλων των ανθρώπων, την καρποφορία της γης, τη γαλήνη των θαλασσών, τους ούριους ανέμους, την ειρήνη στον κόσμο, για αυτούς οι οποίοι απουσιάζουν για εύλογη αιτία και για κάθε μικρή ή μεγάλη ανάγκη ολόκληρου του ευχαριστιακού σώματος. *«Υπέρ εὐκρασίας ἀέρων, εὐφορίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπέρ πλεόντων, ὀδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας τῶν καρπῶν τῆς γῆς καὶ καιρῶν εἰρηνικῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπέρ πλεόντων, ὀδοιπορούντων, νοσούντων, καμνόντων, αἰχμαλώτων καὶ τῆς σωτηρίας αὐτῶν τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν. Ὑπέρ τοῦ ρυσθῆναι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης θλίψεως, ὀργῆς, κινδύνου καὶ ἀνάγκης τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν»* (Ι. Χρυσόστομος, *Θεία Λειτουργία*, 2004, σ. 111-2).

Η πιο μεγάλη, όμως, επιβεβαίωση της αξίας του υλικού κόσμου είναι η χρησιμοποίηση στην Ευχαριστία του ἄρτου και του οίνου, για να γίνουν το Σώμα και το Αἷμα του ενανθρωπήσαντος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τα αγαθά της υλικής δημιουργίας γίνονται εσαεὶ ο φυσικός σύνδεσμος και ο χώρος συνάντησης μεταξύ Θεοῦ και ἀνθρώπου, ὅπως συνέβη και με την ενανθρώπιση του Ἰησοῦ Χριστοῦ. *«Εἶναι ἡ ἐπανάληψη τῆς οικονομίας τοῦ Θεοῦ –που φανερώθηκε με τὴν ενανθρώπιση τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ– για να σωθεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ κόσμος»* (Κεσελόπουλος, 1992, σ. 209-10). Η ευχαριστιακὴ σύναξη, χωρὶς να παραγνωρίζει τὸ τραγικὸ γεγονός τῆς «αστοχίας» τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, ἡ ὁποία ἀμαύρωσε τὸ «κατ' εἰκόνα» τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ διέκοψε τὴν πορεία τελείωσης τῆς κτίσης, παρακαλεῖ ἱκετευτικὰ τὸν Θεὸ να δεχτεῖ τὰ υλικά δῶρα τῆς δημιουργίας, για να μὴ μείνουν μόνιμα στὴν κατάσταση τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Η Θεία Λειτουργία εἶναι τὸ «φάρμακο τῆς ἀθανασίας», ἀκριβῶς διότι με τὴν ἀποδοχή καὶ τὴν κατάφασή τῆς πρὸς τὸν κόσμον ἀντιφάσκει πρὸς τὴ φθορὰ τοῦ (Ζηζιούλας, 1998, σ. 24). Τα δῶρα τῆς υλικῆς δημιουργίας προσφέρονται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ευχαριστιακὰ καὶ δοξολογικὰ στὸν Τριαδικὸ Θεό, για να μετατραποῦν με τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ καὶ με τὴν ἐπίκληση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σε Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ: *«Ἐτι προσφέρομεν σοὶ τὴν λογικὴν ταύτην καὶ ἀναίμακτον λατρείαν, καὶ παρακαλοῦμεν σε καὶ δεόμεθα καὶ ἱκετεύομεν· κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα. Καὶ ποιήσον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον τίμιον Σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου. Τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. Μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ»* (Ι. Χρυσόστομος, *Θεία Λειτουργία*, 2004, σ. 133).

Ποιὸν ἢ ποιὸν ὁμως ἀφορᾷ ἡ υπαρκτικὴ αὐτὴ μεταβολή, ἡ ὁποία συντελεῖται μέσα στὴ Θεία Ευχαριστία; Ἡ σφοδρὴ ἐπιθυμία τοῦ ευχαριστιακοῦ σώματος τῶν πιστῶν να μεταμορφωθεῖ ἡ ζωὴ καὶ τὰ υλικά αγαθά τους με τὴ χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος σε «καινὴ ζωὴ», σε «Σῶμα ζῶντος Χριστοῦ», σχετίζεται με τοὺς ἴδιους ἢ με τὰ προσκομιζόμενα υλικά

αγαθά; Η απάντηση είναι, ότι δεν αφορά ούτε τους ίδιους ούτε τα υλικά αγαθά, αλλά κυρίως τη σχέση των ανθρώπων με τα υλικά αγαθά και κατ' επέκταση τη δυνατότητα μεταμόρφωσης αυτής της σχέσης σε τρόπο ευχαριστίας και δοξολογίας του Τριαδικού Θεού: «Ὡστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς, εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, εἰς κοινωνίαν τοῦ ἁγίου σου Πνεύματος, εἰς βασιλείας οὐρανῶν πλήρωμα, εἰς παρρησίαν τὴν πρὸς σέ, μὴ εἰς κρῖμα ἢ εἰς κατάκριμα» (Ι. Χρυσόστομος, *Θεία Λειτουργία*, 2004, σ. 133). Οι πιστοί, χωρίς να αλλάζει η δική τους φύση, αλλά και χωρίς να μεταβάλλονται οι φυσικές ιδιότητες των προσφερόμενων δώρων, βιώνουν μια καθολική μεταμόρφωση, μια συγκλονιστική μεταβολή στον τρόπο ύπαρξης της φύσης τους. «Αυτό που μεταβάλλεται με τη ζωοποιό επιφοίτηση του Πνεύματος δεν είναι η φύση των ατόμων και των πραγμάτων, αλλά ο τρόπος υπάρξεως της φύσης» (Γιανναράς, 2002, σ. 194). Οι χριστιανοί τη στιγμή της Ευχαριστίας καλούνται να αντιληφθούν την υλική δημιουργία ως ευλογία του Θεού προς αυτούς, την οποία οφείλουν να αναφέρουν ευχαριστιακά και επιστρεπτικά στον Θεό, χωρίς να την οικειοποιηθούν και να την απαιτήσουν αποκλειστικά και μόνο για τον εαυτό τους: «Τα σά ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρωμεν -ορθότερη γραφή· σοὶ προσφέροντες- (Φίλιας, 2004, σ. 115) κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα. Σε ὑμνοῦμεν, Σέ εὐλογοῦμεν, Σοὶ εὐχαριστοῦμεν» (Ι. Χρυσόστομος, *Θεία Λειτουργία*, 2004, σ. 132-3). Πρόκειται στην πραγματικότητα «για την αναστροφή της στάσης του Αδάμ, που ιδιοποιήθηκε τον κόσμο και τον ανέφερε στον εαυτό του» (Ζηζιούλας, 2001, σ. 222). Στην Ευχαριστία, τελικά, το κριτήριο της οικολογικής συνείδησης είναι η επιθυμία «γεννηθῆτω το θέλημά σου» και όχι η αυτόνομη και εγωκεντρική απαίτηση του ανθρώπου στην κατεύθυνση του «διεκδικῶ», «απαιτῶ», «θέλω». Ἔτσι, «η «οικολογία» της χριστιανικής Εκκλησίας είναι η ευχαριστιακή νοηματοδότηση και χρήση του κόσμου» (Γιανναράς, 1995, σ. 46).

Η ευχαριστιακή νοηματοδότηση του κόσμου δεν επιτρέπει την ιδιοποίηση και την παράχρηση των υλικών αγαθών από τον άνθρωπο, αλλά την κατανόησή του ως κάτι ιερό, καθώς ο κόσμος δεν βρίσκεται έξω από τις άκτιστες θείες ενέργειες και τη διαρκή παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Η «εικονοκλαστική» θεώρηση της υλικής δημιουργίας, η οποία εκδηλώνεται σε κάθε ευκαιρία από το σύγχρονο άνθρωπο, ιδιαίτερα μέσα από τα επιτεύγματα της βιοτεχνολογίας, της γενετικής μηχανικής και των άλλων επιστημονικών ανακαλύψεων, βρίσκεται στον αντίποδα του λειτουργικού ήθους, το οποίο βιώνει ο πιστός μέσα στη Θεία Λειτουργία. Ο σύγχρονος «εικονοκλάστης» αγνοεί, συνήθως, την αληθινή εικόνα του προσώπου του Ιησού Χριστού και το μόνο, το οποίο αντιπροσωπεύει γι' αυτόν η «υλική» εικόνα του, είναι η εικαστική και αισθητική διάστασή του. «Σέβεται» την εικόνα του Ιησού Χριστού, είναι «εικονολάτρης», όπως εκτιμά τους πίνακες ζωγραφικής ή τις συλλογές γραμματοσήμων. Ο σύγχρονος «εικονοκλάστης» δεν αρνείται την παρουσία των ιερών εικόνων στις χρι-

στιανικές Εκκλησίες καθώς και την ανάρτησή τους στις προθήκες των χριστιανικών Μουσείων και των επίσημων κατοικιών, αλλά την αισθητή παρουσία του Θεού μέσα στην υλική δημιουργία καθώς και την ανάγκη διάσωσης της μιας, μοναδικής και ενιαίας «εικόνας» του κόσμου. «Είναι μια πραγματικότητα κοινωνίας. Κανένα τμήμα αυτού του κόσμου δεν μπορεί να νοηθεί από μόνο του, χώρια από τη σχέση του με τα άλλα μέρη. Ο κόσμος μοιάζει με εικόνα· έτσι τον βλέπει ο άγ. Ιωάννης στην Αποκάλυψη, ιδιαίτερα στα κεφ. 4-5. Αν αφαιρεθεί ή καταστραφεί και το παραμικρό κομμάτι απ' αυτήν, τότε καταστρέφεται ολόκληρη η εικόνα» (Ζηζιούλας, 1995, σ. 19). Το «λειτουργικό ήθος» προτρέπει τους ανθρώπους των σύγχρονων κοινωνιών να αντισταθούν δυναμικά στα φαινόμενα της μόλυνσης του φυσικού περιβάλλοντος, της κατασπατάλησης των φυσικών πόρων και γενικότερα της καταδυνάστευσης της υλικής δημιουργίας. Οι άνθρωποι καλούνται να αντικρίσουν την υλική δημιουργία ως μια ιερή πραγματικότητα, την οποία οφείλουν να προστατεύουν, ώστε να αναδείξουν το τελικό της σχέδιο, το σκοπό και τον προορισμό της. «Ο κόσμος είναι κίνηση, είναι μια δυναμική πραγματικότητα. (...) Δεν ανακυκλώνεται, ούτε αναπαράγεται αιώνια. Όπως η βυζαντινή θεία λειτουργία, έτσι κι αυτός είναι μια κίνηση προς ένα τέρμα, ένα τελικό σκοπό» (Ζηζιούλας, 1995, σ. 19). Το τελευταίο βιβλίο της Καινής Διαθήκης, η Αποκάλυψη του Ιωάννη μας προτρέπει, άλλωστε, να μην παραμείνουμε θεατές ενός δράματος, το οποίο συντελείται εις βάρος του υλικού κόσμου (Απ. 8,7-12· 9,1-21· 16,1-21). Ο υλικός κόσμος, όπως προαναγγέλλεται από τον Ευαγγελιστή Ιωάννη στην Αποκάλυψη, δεν θα οδηγηθεί σε εξαφάνιση, αλλά σε αναδημιουργία, σε «καινή» κτίση. «Καί την πόλιν την άγιαν Ιερουσαλήμ καινήν είδον καταβαίνουσιν εκ τοῦ οὐρανοῦ ἀπό τοῦ Θεοῦ, ἠτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λεγούσης· ἰδοὺ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων (...).» (Απ. 21,2-3). Η υλική δημιουργία, σύμφωνα με τον Ευαγγελιστή της αγάπης, δεν θα καταστραφεί, όπως η Βαβυλώνα, το σύμβολο της αποξένωσης τόσο από τον Θεό όσο και από την υπόλοιπη κτίση. Αντίθετα, θα απαλλαγεί οριστικά από την εξάρτηση του διαβόλου καθώς και από όλους εκείνους οι οποίοι, για μια ακόμη φορά, αμαυρώνουν με περισσότερη μανία την εικόνα της ως δημιουργία της ελευθερίας και αγάπης του Τριαδικού Θεού (Δεσπότης, 2005, σ. 170). Η οριστική ανακαίνιση, άλλωστε, της υλικής δημιουργίας, ενώ προαναγγέλλεται να συμβεί στα έσχατα, πραγματοποιείται ήδη μέσα στη Θεία Λειτουργία με τη μεταμόρφωση του άρτου και του οίνου σε Σώμα και Αίμα Χριστού (Γιαγκάτζογλου, 2002, σ. 268· Σκιαδαρέσης, 2005, σ. 122).

Το ασκητικό ήθος της ορθόδοξης Ανατολικής Παράδοσης

Η προειδοποίηση του Ευαγγελιστή Ιωάννη να μην παραμείνουν οι άνθρωποι θεατές αυτής της συντελούμενης παράχρησης του υλικού κό-

σμου, βρίσκει την τέλεια έκφρασή της στο ευχαριστιακό - αντικαταναλωτικό- ήθος, το οποίο διαφυλάσσει η ορθόδοξη ασκητική Παράδοση. Η υλική δημιουργία και τα θετικά τεχνολογικά επιτεύγματα του ανθρώπου, σύμφωνα με τον προφητικό λόγο του μαθητή της αγάπης δεν θα καταστραφούν, αλλά θα ανακαινισθούν, ώστε να ανταποκριθούν στον αρχικό σκοπό της δημιουργίας του κόσμου από τον Θεό καθώς και στην προσδοκώμενη εσχατολογική αποκατάστασή του. Η διαβεβαίωση αυτή σημαίνει ότι η υλική δημιουργία και κατ' επέκταση τα προσφερόμενα υλικά αγαθά του Θεού προς τον άνθρωπο, δεν είναι από τη φύση τους κατακριτέα και δεν ευθύνονται για τη λανθασμένη χρήση και παράχρηση εκ μέρους του ανθρώπου: «ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον» (Α' Τιμ. 4,4). Η ασκητική ζωή της Εκκλησίας ως γνήσια και προφητική «φωνή διαμαρτυρίας» απέναντι στα φαινόμενα δαιμονοποίησης ή ειδωλοποίησης της υλικής δημιουργίας διαρκώς μας υπενθυμίζει αυτή την ξεχασμένη αλήθεια. «Ο ορθόδοξος ασκητισμός είναι ευχαριστιακά οικολογικός, δεν απορρίπτει τον κόσμο, δεν υποτιμά ούτε μισεί την ύλη, δεν λεηλατεί την πλάση όπως ο ευδαιμονισμός, αλλά τη μεταμορφώνει, την ομορφαίνει» (Δεληκωσταντής, 1999, σ. 53). Ο ασκητικός και ολιγαρκής τρόπος ζωής είναι μια θετική πρόκληση για το σύγχρονο άνθρωπο, ο οποίος ζώντας μέσα σε ένα παγκοσμιοποιημένο και ομογενοποιημένο περιβάλλον, δεν μπορεί να διακρίνει τον αληθινό τρόπο στάσης και σχέσης έναντι της υλικής δημιουργίας. Το πλήθος των Ελλήνων και ξένων προσκυνητών, οι οποίοι επισκέπτονται τα ορθόδοξα χριστιανικά μοναστήρια ανά τον κόσμο και ιδιαίτερα την ιερή πολιτεία του Αγίου Όρους, επιβεβαιώνει αυτή τη δίψα του σύγχρονου πολυάσχολου ανθρώπου. Ο άνθρωπος των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών, και όχι μόνο, θέλγεται να μαθητεύει κοντά σε «πνευματοφόρους» γέροντες, υποκλίνεται μπροστά στο «θρήνο» της αδιάκοπης μετάνοιας των μοναχών και απολαμβάνει τους υπέροχους φυσικούς τόπους, τους οποίους οι μοναχοί έχουν επιλέξει για να (επι)κοινωνούν και να ανιχνεύουν μυστικά την άρρητη και υπέρλογη δύναμη του Δημιουργού Θεού (Γρ. Νύσσης, Περί κατασκευής του ανθρώπου, 2,15, ΕΠΕ, 5.32).

Η υιοθέτηση του ασκητικού τρόπου ζωής, ο οποίος είναι βαθύτατα αντικαταναλωτικός, από το σύγχρονο άνθρωπο μπορεί να συμβάλει στη θεραπεία του φυσικού περιβάλλοντος από τις πληγές, τις οποίες οι άνθρωποι έχουν συσσωρεύσει σ' αυτό, μέσα στην πορεία του χρόνου. Η άσκηση ως πράξη ελεύθερης αυτοπαραίτησης του ανθρώπου από τις τεχνητές ανάγκες και τις περιττές απαιτήσεις καθίσταται ο ενδεδειγμένος τρόπος αντιμετώπισης της υλικής δημιουργίας. Η ασκητική ζωή, δίδοντας προτεραιότητα στη σχέση και στην κοινωνία με την κτίση και όχι στην ατομική επιβίωση του ανθρώπου, αρνείται την παράχρηση και την καταναλωτική «μανία» των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών. Το σχήμα «παράγω-καταναλώνω», το οποίο κυριαρχεί στις σημερινές «ανοικτές» κοινωνίες

και οικονομίες -και το οποίο λειτουργεί καταναγκαστικά αρκετές φορές προκειμένου να μην διαταραχθεί η πρόοδος και η ευημερία των ανθρώπων και των αριθμών- αντίκειται ριζικά στο ασκητικό ήθος της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Η υπερ-παραγωγή προϊόντων και η υπερ-κατανάλωση υλικών αγαθών, η οποία παρατηρείται στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες, αποτελεί την πιο τρανή απόδειξη εγωκεντρικής αυτάρκειας και έλλειψης κοινωνικότητας από το σύγχρονο άνθρωπο. Στον αντίποδα, η ασκητική ολιγάρκεια, η λιτότητα και η εγκράτεια, η οποία αποδέχεται εκούσια και αδιαμαρτύρητα τα αναγκαία για τη ζωή του ανθρώπου και αρνείται τα περιττά, καθώς και όλα εκείνα τα οποία είναι αποτέλεσμα των παράλογων επιθυμιών και απαιτήσεων του ανθρώπου.

Ο υλικός κόσμος, ο οποίος δόθηκε ως ευλογία του Θεού προς τον άνθρωπο, δεν αφέθηκε ούτε στις δικές του έμφυτες δυνάμεις ούτε στις ανεξέλεγκτες επιθυμίες και ανάγκες του ανθρώπου. Ο άνθρωπος ως συνδημιουργός του Θεού, όπως μαρτυρεί και η αρχική ονοματοδοσία των ζώων στην πράξη της δημιουργίας, καλείται να μιμηθεί το δημιουργικό έργο του Θεού, καθώς και να διαφυλάξει την ενότητα και την ακεραιότητα ολόκληρης της υλικής δημιουργίας. Η επίτευξη όμως αυτού του στόχου από τον άνθρωπο δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί χωρίς την ανιδιοτελή αγάπη του προς την κτιστή δημιουργία, αλλά και χωρίς την ελευθερία από τα πάθη και τις φιλήδονες εξαρτήσεις της μεταπτωτικής εγωκεντρικής αυτάρκειας. «Γι' αυτό και η αισθητική, διακριτική και με φόβο Θεού μετοχή στα αγαθά της δημιουργίας αντιδιαστέλλεται και αντιπαρατάσσεται προς την αδιάκριτη και ενήδονη χρήση τους, επειδή ακριβώς η δεύτερη δε γνωρίζει τα όρια της χρείας και εγκυμονεί "τον φόβον του θανάτου" και απεργάζεται την αλλοτρίωσή του» (Κεσελόπουλος, 1992, σ. 160). Ο άνθρωπος μαρτυρεί την αγάπη του προς την υλική δημιουργία, όταν δεν την μεταχειρίζεται με εγωιστική και φίλαυτη διάθεση και εκφράζει την ελευθερία του, όταν αναγνωρίζει ότι ο υλικός κόσμος δεν είναι αντικείμενο προς εκμετάλλευση και καταδυνάστευση. Κατ' αυτόν τον τρόπο η υλική δημιουργία αναγνωρίζεται ως δώρο του Θεού προς τον άνθρωπο, το οποίο δώρο ωστόσο καλείται να χρησιμοποιήσει, όχι αποκλειστικά για τον εαυτό του, αλλά ως (σύν)δεσμο προσωπικής επικοινωνίας και σχέσης τόσο με τον Θεό όσο με το συνάνθρωπο και την κτίση.

Ο ορθόδοξος μοναχισμός στην Παράδοση της Ανατολικής Εκκλησίας, ενσαρκώνει με τον προσφορότερο τρόπο το οικολογικό ήθος της Ευχαριστίας. Οι ασκητές αναδεικνύονται «πρωταθλητές» αγάπης και ελευθερίας τόσο στη σχέση τους με τον Θεό όσο και στη σχέση τους με το συνάνθρωπο και την κτίση. Ο ορθόδοξος μοναχικός τρόπος ζωής, όπως μας πληροφορούν τα Συναξάρια, τα Γεροντικά, τα Λειμωνάρια, οι Βίοι των αγνώστων ασκητών, η υμνογραφία και η ζωντανή εμπειρία της Εκκλησίας καλλιέργησε μια κοινωνικότητα, η οποία επιτρέπει την ανάπτυξη μιας αγαπητικής στάσης και σχέσης, που διαπερνά ολόκληρη την «πάσχουσα»

και «*συστενάζουσα*» υλική δημιουργία. Η συμφιλίωση με την κτίση, την οποία κατορθώνουν αρκετοί «*πνευματοφόροι*» μοναχοί, είναι μνημειώδης και υπερβαίνει τη συνήθη σχέση και φιλία μεταξύ των ανθρώπων και της κτίσης. Αρκετά από τα συναξάρια επώνυμων και ανώνυμων ασκητών αναφέρονται στη φιλία και στην αγάπη, την οποία ανέπτυξαν χαρισματούχοι μοναχοί με τα ζώα και ιδιαίτερα με τα άγρια θηρία, καθώς και στην ιδιαίτερη συμπόνιά τους προς όλα τα δημιουργήματα του Θεού, ακόμη και για τα πιο απλά φυτά και δέντρα της φύσης. Ο γέροντας Πορφύριος, ο οποίος έζησε, μάλιστα, στην εποχή μας, συνήθιζε να λέγει για τις ομορφιές της φύσης ότι είναι οι μικρές αγάπες που μας οδηγούν στη μεγάλη Αγάπη, τον Χριστό (Θεοξένη, 2004, σ. 81). Οι «*χαριτωμένοι*» ασκητές κατόρθωναν στο θρόισμα των φύλλων, στο κελάρυσμα του ρυακιού, στο τιτίβισμα του τζίτζικα, στο βόμβο της μέλισσας, στο πάφλασμα από το κύμα της θάλασσας, να αναγνωρίζουν τη «*φωνή*» του Δημιουργού Θεού. Ο γέροντας Σιλουανός ο Αθωνίτης (1866-1938) θεωρούσε ότι κάθε κακομεταχείριση προς τα φυτά και τα δέντρα ήταν αντίθετη με τη διδαχή της χάριτος. Η συμπόνιά του προς ολόκληρη την κτίση, χωρίς να είναι μια παθολογική συναισθηματικότητα, αφού όταν υπήρχε ανάγκη το Χειμώνα θέριζε σανό, έκοβε ξύλα από το δάσος, έτρωγε ψάρια, έφτανε στο σημείο να μην κόβει ούτε τα φύλλα του δέντρου, χωρίς να υπάρχει κάποια ανάγκη (Σωφρόνιος, 1988, σ. 100).

Τα ορθόδοξα μοναστήρια τα οποία είναι κτισμένα σε επιλεγμένους και φροντισμένους τόπους φανερώνουν αυτή την απέραντη ευαισθησία και αγάπη των μοναχών για το φυσικό περιβάλλον. Επιπλέον, ο μοναχός έχει συναίσθηση της ευθύνης την οποία φέρει για τον τόπο στον οποίο εγκαθίσταται και γι' αυτό προσπαθεί να μην τον μολύνει με τις δικές του αμαρτίες. Ο αβάς Ιωάννης ο Κίλιξ έλεγε χαρακτηριστικά: «*Άς μη ρυπώσουμε, τέκνα μου, αυτόν τον τόπο, όπου οι πατέρες μας τον καθάρισαν από τους δαίμονες*» (Πέντζας, 1983, σ. 127). Οι ασκητές με τον πνευματικό αγώνα τον οποίο διεξάγουν στους αφιλόξενους και έρημους τόπους, αγωνίζονται να τους μετατρέψουν σε φιλόξενους και καρποφόρους τόπους, αντιστρέφοντας την μεταπτωτική «*ερημία*» της ζωής. «*Οι ασκητές σ' αυτή την περίπτωση είναι η ριζοσπαστική ομάδα κρούσης της Εκκλησίας, που εισχωρεί στον τόπο του εχθρού, τον αναζητά για μετωπική σύγκρουση, ώστε να καθαρίσει τον τόπο και να τον αποδώσει πάλι στον δημιουργό του· η έρημος έτσι προσλαμβάνεται από το σώμα της Εκκλησίας. Έρημος σημαίνει την απουσία του κοινωνείν, δηλαδή την απουσία της αγάπης και την κυριαρχία της απόλυτης ατομικότητας και διάσπασης, δηλαδή του διαβόλου*» (Παπαθανασίου, 1985, σ. 39).

Οι μοναχοί καθημερινά αγωνίζονται, για να καταστήσουν την «*έρημη*» και «*άγονη*» ζωή τους, δηλαδή τον εγωκεντρικό και φίλαυτο τρόπο ζωής τους, σε «*τόπο και τρόπο δεσποτείας*» του Τριαδικού τρόπου ζωής. Οι ασκητές «*φλέγονται*» και «*δαπανώνται*» από συμπόνια και αγάπη προς

όλα τα δημιουργήματα του Θεού. Η καρδιά τους φλέγεται από αγάπη για ολόκληρη την κτίση και μοιράζονται τους στεναγμούς και τις οδύνες της από την κακομεταχείριση του ανθρώπου (Πρωτοπαπάς, 1987, σ. 493). Η επιδίωξή τους είναι να μετασχηματίσουν ολόκληρη τη δημιουργία του Θεού σε Εκκλησία, σε τόπο Ευχαριστίας και δοξολογίας του Τριαδικού Θεού, τον οποίο, άλλωστε, αναγνωρίζουν ως τον μόνο και αληθινό φροντιστή, φίλο και δημιουργό της υλικής δημιουργίας. «*Η αγάπη του(ς) αυτή εκφράζεται ως άπειρη συμπάθεια, η οποία αρπάζει την καρδιά και την κάνει να μη μπορεί να υποφέρει τον ελάχιστο πόνο που επιβάλλεται σε οποιοδήποτε δημιούργημα*» (Κεσελόπουλος, 1992, σ. 174). Η έκφραση αγάπης, την οποία εκδηλώνουν οι «*θεοφόροι*» ασκητές σε κάθε τους βήμα αναγκάζει ακόμα και τα άγρια θηρία να ημερέψουν και να συγκατοικήσουν μαζί τους. «*Πλησιάζει ο ταπεινόφρων εις τα φθοροποιά θηρία, και άμα είδωσιν αυτόν, αμέσως ημερούται η αγριότης αυτών, και πλησιάζουσιν αυτόν ως δεσπότην αυτών, και κινούσι τας κεφαλάς, και λείχουσι τας χείρας και τους πόδας αυτού· διότι οσφραίνονται εις αυτόν εκείνην την ευωδίαν, την οποίαν εξέπεμπεν ο Αδάμ προ της παραβάσεως, και όπερ ελήφθη τότε εξ ημών, πάλιν ο Ιησούς Χριστός διά της παρουσίας αυτού ανανέωσε και έδωκεν αυτό εις ημάς, και εμύρισε την ευωδίαν του γένους των ανθρώπων*» (Ισαάκ ο Σύρος, Τα σωζόμενα ασκητικά, Λόγος Κ' , σ. 96). Οι αγιογραφίες και οι τοιχογραφίες της Ορθόδοξης Εκκλησίας, αποτυπώνουν με τον πιο παραστατικό τρόπο αυτή την ειρηνική συνύπαρξη των αγίων με την κτίση. Οι αγιογράφοι, βασιζόμενοι στους βίους και στα συναξάρια των ασκητών και των αγίων της Εκκλησίας δεν δίδουν στις μορφές τους υπερφυσικές ιδιότητες, αλλά τις αποτυπώνουν με ρεαλιστικό και φυσικό τρόπο να συμβιώνουν αρμονικά με τα άγρια θηρία και με την υπόλοιπη δημιουργία του Τριαδικού Θεού. Άλλωστε, στην ορθόδοξη εικονογραφία, εκείνο το οποίο αλλάζει δεν είναι οι φυσικές ιδιότητες των ανθρώπων και των άγριων ζώων, αλλά η επείσακτη θηριωδία, την οποία απέκτησαν μετά την πτώση τόσο ο άνθρωπος όσο και η φύση και η οποία τώρα μεταμορφώνεται σε ημερότητα, αφού ο άνθρωπος ειρηνεύει και αποκτά «*την πρωτογενή δημιουργική του δύναμη*» (Τσάμης, 1992, σ. 151).

Πάμπολλα παραδείγματα συναντούμε στους βίους των οσίων ασκητών και αγίων της Εκκλησίας, όπου «*πνευματοφόροι*» γέροντες συνυπάρχουν αρμονικά και αγαπητικά με ολόκληρη την κτίση. Στο βίο του οσίου Σεραφείμ του Σάρωφ († 1883 μ.Χ.) γίνεται λόγος για την τέλεια συμφιλίωση, την οποία είχε πετύχει ο όσιος με ολόκληρη τη φύση. Αρκετά άγρια ζώα, σύμφωνα με μαρτυρίες συνασκητών του, όπως λαγοί, αλεπούδες, λύκοι, αρκούδες, πλησιάζαν τις νυκτερινές ώρες τη σκήτη του και ανέμεναν υπομονετικά να τελειώσει τη νυκτερινή προσευχή, ώστε να λάβουν το δικό τους μερίδιο από την τροφή του ασκητή. Σε μερικές περιπτώσεις, κάποια από τα ζώα, όπως οι αρκούδες, αναλάμβαναν και ρόλο «*υποτακτικού*», για να προμηθεύουν με τροφή και άλλα αγαθά, όπως μέλι, την

σκήτη του γέροντα, ιδιαίτερα όταν είχε επισκέπτες (Μπότσης, 2000, σ. 28). Το συναξάρι του οσίου γέροντος Κοπρίου (24^η Σεπτεμβρίου), μας πληροφορεί επίσης ότι ο άγιος γέροντας μπορούσε να υποτάσσει τα άγρια θηρία, όπως συνέβη με την αρκούδα, την οποία χρησιμοποιούσε για τη διακονία του, αφού είχε διασώσει την πρωταρχική του εικόνα: «τό κατ' εικόνα φυλάξας, τα θηρία υπέταξεν». Ανάλογους ρόλους αναλαμβάνουν κατά καιρούς και άλλα άγρια θηρία, όπως το λιοντάρι, το οποίο κατέστη «υποτακτικός» και «συμοναστής» του αγίου Γερασίμου του Ιορδανίτη (†475 μ.Χ.), ύστερα από ένα άκρως συγκινητικό περιστατικό, το οποίο συνέβη στις όχθες του ποταμού Ιορδάνη. Το λιοντάρι, όπως μας πληροφορεί ο βιογράφος του αγίου, ύστερα από μια επώδυνη, πυώδη πληγή, η οποία δημιουργήθηκε στο πόδι του από ένα αιχμηρό καλάμι, πλησίασε το γέροντα, για να το θεραπεύσει, και εκείνος ανταποκρίθηκε αμέσως. Στη συνέχεια το άγριο θηρίο δεν εγκατέλειψε τον άγιο γέροντα, αλλά συνέχισε να τον ακολουθεί και να τον υπηρετεί με περισσή αυταπάρνηση και αγάπη, η οποία ολοκληρώθηκε με τον πιο συγκινητικό τρόπο, αφού μετά το θάνατο του αγίου το λιοντάρι πέθανε επάνω στον τάφο του αγίου Γερασίμου (Μόσχος, Λειμωνάριον, §107). Κατά τον ίδιο τρόπο ο αβάς Ζωσιμάς, όταν βρέθηκε μπροστά στο λείψανο της οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας, παρακάλεσε τον Θεό να δώσει λύση στο πρόβλημα της ταφής του. Με θαυμαστό τρόπο εμφανίστηκε ένα μεγάλο λιοντάρι και, χωρίς να προκαλέσει τρόμο στον άγιο γέροντα, ανέλαβε ύστερα από προτροπή του να φτιάξει με τα μεγάλα μπροστινά νύχια του τον τάφο της οσίας Μαρίας, ώστε να αποδοθεί το σκήνωμά της στη γη. Μετά την ολοκλήρωση της ταφής, το λιοντάρι απομακρύνθηκε στα βάθη της ερήμου και ο γέροντας Ζωσιμάς επέστρεψε στο μοναστήρι του δοξολογώντας τον Θεό, διότι βρέθηκε αυτό το άγριο θηρίο εκείνη τη δύσκολη στιγμή, να προσφέρει αυτήν την τόσο πολύτιμη υπηρεσία του (Σωφρόνιος Ιεροσολύμων, Βίος Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας, σ. 90-95).

Η συμπόνια των ασκητών και των αγίων προς την υλική δημιουργία δεν καταλήγει παρόλα αυτά σε μια παθολογική και υπερτροφική συναισθηματικότητα προς τα φυτά και τα ζώα της υλικής δημιουργίας. «Μερικοί προσκολλώνται στα ζώα· έτσι όμως προσβάλλουν το Δημιουργό· γιατί ο άνθρωπος κλήθηκε να ζη αιώνια μαζί με τον Κύριο, να βασιλεύη μαζί Του και ν' αγαπά τον Ένα Θεό. Ο άνθρωπος δεν πρέπει να έχει πάθος για τα ζώα, αλλά μόνο να έχη καρδιά συμπονετική για κάθε δημιούργημα» (Σωφρόνιος Ιεροσολύμων, Βίος Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας, σ. 101). Οι άγιοι στην ορθόδοξη Παράδοση παρεμβαίνουν αποτελεσματικά, για να προστατεύσουν τον άνθρωπο, όταν κινδυνεύει από τα άγρια θηρία ή τα δηλητηριώδη ζώα, τα οποία παρα-κινούνται υπό του διαβόλου, για να (δια)βάλουν εναντίον του ανθρώπου. Για τον άγιο Μόδεστο, ο οποίος είναι προστάτης των κτηνοτρόφων, αναφέρεται στο συναξάρι του (16^η Δεκεμβρίου) ότι ανέστησε με θαυματουργικό τρόπο τα νεκρά ζώα κάποιου αν-

θρώπου, τα οποία είχαν μολυνθεί από δηλητήριο φιδιού στην πηγή, όπου έπιναν νερό. Κατά τον ίδιο τρόπο και ο άγιος Τρύφων ο χηνοβοσκός, ο οποίος προστατεύει, εκτός από τους αμπελώνες, τους κήπους καθώς και τις υπόλοιπες καλλιέργειες, προσεύχονταν στον Θεό να πατάξει ακρίδες, ερπετά και κάθε είδους βλαβερά ζώα (Συναξάριον 1^{ης} Φεβρουαρίου). Η άποψη του L. White, ότι μόνο ο Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης (1182-1226 μ.Χ.) μπορεί να είναι το αληθινό και μοναδικό πρότυπο χριστιανικής σχέσης και στάσης ανάμεσα στον άνθρωπο και στη φύση, δεν είναι σύμφωνη με την ορθόδοξη χριστιανική Παράδοση (White, 1967, 1.203-1.207). Και αυτό γιατί ενώ ο άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης θεωρεί ότι τα στοιχεία της φύσης είναι μάλλον οντότητες παρά πράγματα, με τις οποίες ο άνθρωπος μπορεί να δημιουργήσει προσωπική σχέση, ωστόσο φαίνεται να απορρίπτει οποιοδήποτε είδος ιεραρχίας μεταξύ των ποικίλων ειδών της χλωρίδας και της πανίδας, καθώς και να αρνείται οποιαδήποτε υπεροχή και ευθύνη του ανθρώπου έναντι των υπολοίπων ειδών της κτίσης (Armstrong and Botzler (eds), 1993, σ. 478-9· Γεωργόπουλος, 2002, σ. 65).

Ο ορθόδοξος μοναχισμός, χωρίς να αποτελεί γενικό κανόνα ζωής ή πρότυπο καθολικής εφαρμογής, δείχνει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο ότι η επανόρθωση των σχέσεων μεταξύ ανθρώπου και φυσικού περιβάλλοντος δεν είναι κάτι ακατόρθωτο για το σύγχρονο εκκοσμηκευμένο άνθρωπο. Ο σύγχρονος άνθρωπος, μπροστά στην εσφαλμένη επιδίωξή του για συνεχή απόκτηση κέρδους καθώς και στην υπερβολική τάση χρήσης και κατάχρησης των υλικών αγαθών, έχει αρκετά να διδαχτεί από την ασκητική χρήση και λειτουργία του κόσμου, την οποία κατεξοχήν βιώνουν οι άγιοι και ασκητές της Εκκλησίας. Το ασκητικό ήθος της Εκκλησίας αναδεικνύει μια άλλη σχέση που μπορεί να αναπτύξει ο σύγχρονος άνθρωπος με την υλική δημιουργία, η οποία σχέση βρίσκεται στον αντίποδα των κερδοσκοπικών και καταναλωτικών προτύπων της σύγχρονης κοινωνίας. Η προστασία και η ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος στον ορθόδοξο μοναχισμό δεν γίνεται για φυσιολατρικούς και ευδαιμονιστικούς λόγους, αλλά από σεβασμό και αγάπη προς τον Κτίστη και την κτίση του. Μερικοί στίχοι από το ποίημα ενός σύγχρονου μοναχού, το οποίο γράφτηκε, ύστερα από μια μεγάλη καταστροφική πυρκαγιά και το οποίο επιγράφεται με τον πολύ εύστοχο τίτλο «το πύρινο έγκλημα», αποδίδει με τον πιο συγκινητικό και συνάμα συγκλονιστικό τρόπο αυτή τη σχέση μεταξύ Θεού, ανθρώπου και κτίσης. Αναφερόμενος στον άνθρωπο εκείνο, ο οποίος πήρε το δαδοκέρι και έσπειρε τη συμφορά στη φύση, γράφει χαρακτηριστικά: «(...), Κι έκαμες μέγιστο κακό, συγχωρεμό δεν έχει, / ούτε χωράει στο μυαλό, ούτ' η καρδιά τ' αντέχει. / (...), / Κι όταν μπροστά σου θα περνούν, τα ζωντανά του Πλάστη, / συγχώρεση να τους ζητάς, όσο θα ζει η πλάση. / Μην τύχει και σε λυπηθούν, και μεγαλοκαρδίσουν, / και σου χαρίσουν άφεση, μήπως σε συγχωρήσουν» (Ζαχαράκης, 2000, σ. 3 & 2001, σ. 8). Η ορθόδοξη ασκητική Παράδοση δεν αποποιείται την αποστολή και ευθύνη του ανθρώπου μέσα

στη δημιουργία, όπως αυτή απορρέει από την εντολή του «ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν» του πρώτου ανθρώπου. Αντίθετα, αποκαλύπτει και μαρτυρεί ότι αυτός ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί και από τους υπόλοιπους ανθρώπους στον καθημερινό βίο τους. Οι ασκητές δείχνοντας απέραντο σεβασμό και αγάπη προς όλα τα δημιουργήματα του Θεού, αλλά και αναλαμβάνοντας να διακονήσουν ανιδιοτελώς την υλική δημιουργία, αναδεικνύουν το ασκητικό ήθος της Εκκλησίας, το οποίο τόση ανάγκη έχει ο σύγχρονος άνθρωπος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΑΛ., *Περιβαλλοντική Ηθική*, έκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.
- ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ ΣΤ., «Περί Εκκλησίας» στο ΑΓΟΡΑΣ Κ. κ.ά., *Πίστη και Βίωμα της Ορθοδοξίας*, Τόμος Α': Δόγμα, Πνευματικότητα και Ήθος της Ορθοδοξίας, Ε.Α.Π., Πάτρα 2002, 159-221.
- ΓΙΑΓΚΑΖΟΓΛΟΥ ΣΤ., «Το Ορθόδοξο "Ήθος"» στο ΑΓΟΡΑΣ Κ. κ.ά., *Πίστη και Βίωμα της Ορθοδοξίας*, Τόμος Α': Δόγμα, Πνευματικότητα και Ήθος της Ορθοδοξίας, Ε.Α.Π., Πάτρα 2002, 245-304.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., *Αλφαβητάρι της πίστης*, έκδ. Δόμος, Αθήνα 2002¹³.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ Χ., «Φύση και Ιστορία στην Αποκάλυψη του Ιωάννη», *Σύναξη* 56 (1995) 41-47.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, (ΙΕΡΟΜ.): *Η Θεία Λειτουργία*, έκδ. Δόμος, Αθήνα 1987.
- ΓΡ. ΝΥΣΣΗΣ, *Περί κατασκευής του ανθρώπου*, ΕΠΕ, 5.
- ΔΕΛΗΚΩΣΤΑΝΤΗΣ Κ., «Από την κτητική στην ευχαριστιακή σχέση με την κτίση» στο ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Σ. Κ. κ.ά., *Παιδαγωγία ζωής*, [επιμ. Σ. Φωτίου], έκδ. Αρμός, Αθήνα 1999, 39-70.
- ΔΕΣΠΟΤΗΣ Σ., *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, Ερμηνευτική προσέγγιση στο βιβλίο της Προφητείας, τ. Α', έκδ. Άθως, Αθήνα 2005.
- *ΔΙΔΑΧΗ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ*, *Διδασκαλία του Κυρίου που διαδόθηκε στα έθνη από τους δώδεκα Αποστόλους*, ΕΠΕ, 1, Εκδ. οίκος Ελ. Μερετάκη, Το Βυζάντιον, Θεσσαλονίκη 1993.
- ΖΑΧΑΡΑΚΗΣ ΔΑΜ., (ΚΑΘΗΓ. Ι. Μ. ΑΓΑΘΩΝΟΣ), «Το πύρινο έγκλημα», *Ο Άγιος Ηρωδίων* 3 (2000) 3. Το ίδιο στο *Ρουμελιώτικη Εστία* 40 (2001) 8.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., (ΜΗΤΡ. ΠΕΡΓΑΜΟΥ), «Αποκάλυψη και φυσικό Περιβάλλον», *Σύναξη* 56 (1995) 13-21.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., (ΜΗΤΡ. ΠΕΡΓΑΜΟΥ), *Η κτίση ως Ευχαριστία*, Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της Οικολογίας, έκδ. Ακρίτας, [Ορθόδοξη Μαρτυρία 44], Αθήνα 1998².
- ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., (ΜΗΤΡ. ΠΕΡΓΑΜΟΥ), «Θεία Ευχαριστία και Εκκλησία», [Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 8], «*Το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας*», Πρακτικά Γ' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2004, 25-47.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑΣ Ι., (ΜΗΤΡ. ΠΕΡΓΑΜΟΥ), «Ο άνθρωπος, ιερέας της κτίσεως. Μια συμβολή στη συζήτηση του οικολογικού προβλήματος» στο συλλογικό τόμο *Ζωντανή Ορθοδοξία στον σύγχρονο κόσμο*, [επιμ. εκδ. Α. Walker - Κ. Καρράς], (μτφρ. Ι. Ροηλίδης), έκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2001.
- *Η Καινή Διαθήκη*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2005⁵.

- ΘΕΟΞΕΝΗ, (ΜΟΝΑΧΗ), «Μοναστική πολιτεία και οικοσύστημα», *Σύναξη* 92 (2004) 79-85.
- ΙΣΑΑΚ Ο ΣΥΡΟΣ, *Τα σωζόμενα ασκητικά, μετενεχθέντα εις την λαλουμένην καθάραν Ελληνικήν γλώσσαν, παρά του Οσιωτάτου Ιεροδιδασκάλου Καλλινίκου Παντοκρατορινού, Λόγος ΠΑ'*, έκδ. Βασ. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη, χ.χ..
- Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Θεία Λειτουργία*, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2004⁵.
- Ι. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, *Ομιλία ΚΕ' 3,20, ΕΠΕ*, 10.
- ΚΕΣΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝ., *Άνθρωπος και φυσικό περιβάλλον*, έκδ. Δόμος, Αθήνα 1992¹.
- ΜΟΣΧΟΣ Ι., *Λειμωνάριον*, §107 (D. HESSELING, *Morceaux choisis du Pre Spirituel de Jean Moschos*, Paris 1931= PG. 87Γ).
- ΜΠΟΤΣΗΣ Π., *Φιλοκαλία των Ρώσων Νηπτικών, Α' Όσιος Σεραφείμ του Σάρωφ, Βίος – Διδαχές – Ακολουθία*, Αθήνα 2000⁶.
- *Νέος Συναξαριστής της Ορθόδοξης Εκκλησίας, Υπό Ιερομονάχου Μακαρίου Σιμωνοπετρίτου, (Διασκευή εκ του Γαλλικού: Ξενοφών Κομνηνός)*, έκδ. Ίνδικτος, Αθήνα 2006.
- ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Α., «Ο αναχωρητισμός – Μεταμόρφωση της ερήμου σε τόπο δεσποτείας του Θεού», *Σύναξη* 13 (1985) 38-40.
- ΠΕΝΤΖΑΣ Β., [ΕΠ.], *Είπε Γέρων... Το "Γεροντικόν" σε νεοελληνική απόδοση*, Έκδοτικός οίκος Αστήρ, Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου, Αθήνα 1983.
- ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ Ν., (ΜΗΤΡ. ΦΘΙΩΠΙΔΑΣ), «Ο Απόστολος Παύλος και το οικολογικό πρόβλημα», *Εκκλησία* 11 (1987) 454-456 και 12 (1987) 492-495.
- SAINT FRANCIS OF ASSISI, *The Canticle of Brother Sun*, στο S.I. ARMSTRONG R.G. AND BOTZLER (EDS.), *Environmental Ethics: Divergence and Convergence*, McGraw – Hill, New York 1993.
- ΣΚΙΑΔΑΡΕΣΗΣ Γ. Ι., *Η Αποκάλυψη του Ιωάννη*, [Βιβλική βιβλιοθήκη 35], έκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005.
- ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ, *Βίος Οσίας Μαρίας της Αιγυπτίας*, [εισαγ. – κείμ. – Νεοελληνική απόδοση από μοναχούς της Ιεράς Μονής Σταυρονικήτα], έκδ. Ι. Μ. Σταυρονικήτα, Άγιον Όρος 2002⁶.
- ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ (ΣΑΧΑΡΩΦ), *Ο Άγιος Σιλουανός ο Αθωνίτης*, (μτφρ. από τα Ρωσικά), έκδ. Ιερά Μονή Τιμίου Προδρόμου, Έσσεξ Αγγλίας 1988⁴.
- ΤΣΑΜΗΣ Δ., *Εισαγωγή στη σκέψη των Πατέρων της Ορθόδοξης Εκκλησίας*, έκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1992⁴.
- WHITE L., Jr., «The Historical Roots of Our Ecological Crisis», *Science* 155 (1967) 1.203-1.207.
- ΦΙΛΙΑΣ Γ., *Η έννοια της όγδοης ημέρας στη λατρεία της ορθόδοξης εκκλησίας*, έκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001.
- ΦΙΛΙΑΣ Γ., «Η Ευχαριστιακή Αναφορά», [Ποιμαντική Βιβλιοθήκη 8], *Το μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας*, Πρακτικά Γ' Πανελληνίου Λειτουργικού Συμποσίου, έκδ. Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2004¹, 101-126, 115.